

Lojze Krakar

WAS IST KUNST?*

Bilo je v Frankfurtu, tam v predpomladju 1970. Mislim, da v marcu.

Nekega dne me je moj prijazni predstojnik slavistike povabil, naj grem zvečer z njim na neko literarno branje k njegovemu znancu, bogatašu. Tam da se bo predstavil znani ruski pesnik Voznesenski.

Prav, greva. Voznesenski je bil res tam, predstavil pa se je v svojem jeziku, v ruščini. In nekdo je sproti prevajal njegove pesmi v nemško prozo.

Rad sem šel tja, kajti po eni plati me je gnala radovednost, kakšen je ta Voznesenski in kako bere svoje verze, po drugi strani pa sem bil s predstojnikom v dobrih odnosih in sem si predstavljal, da bom prišel med prijetne ljudi, kakršen je bil tudi on.

Oblekel sem se, kot se spodobi, se okrtal in se zdel sam sebi čeden, kakor da grem najmanj na sprejem k ameriškemu ambasadorju za 4. julij v Bonn. Na sebi sem imel namreč najnovejšo obleko, ki sem jo kupil pred nedavnim na zimski razprodaji za 29 mark. Zdela se mi je kar primerna za visoko gospodo, toda pokazalo se je, da je bila ta obleka zame nekakšen fiasko.

Ko sva prišla h gostitelju, me je predstojnik najprej predstavil gospem in gospodom kot dobrega kolega in predavatelja, obenem pa kot pesnika iz neke (visoki družbi neznane) Slovenije. Jugoslavija, no ja... Mojo konfekcijo in mene pa so gledali kot aziatsko čudo, češ: tale tu da piše pesmi? Kaj ne zasluži za kakšno boljše obleko? Naj mu bo, so si mislili nekateri: njegov šef nam je dobro znan, pa če on pravi, da je ta neznanec pesnik, je pač neki klošarski ponočni razgrajač, sem slišal šepetati nekatere. Jezik? Inconnu? Nekdo je celó na glas izjavil, kakor da hoče stvar dokončno pojasniti:

– Pa saj se dá tudi v turščini pisati verze, samó da se berejo z desne v levo stran. Zakaj ne bi mogel tako pisati tudi tale Balkanec? Verjetno je turškega porekla.

To je bil prvi polom, v zalogi pa jih je imela visoka družba še nekaj. Na primer: lakoto in žejo. Kajti večer se je svečano začel z grizljanjem slanin palčic in s pitjem nekih osladnih pijačic, jaz pa se vsega tega nisem niti najedel niti napil. Pri nas si po stari navadi odrežemo kos kruha, spijemo kozarec vina, malo poklepamo, pa je. Toda Frankfurt ni Semič! Zato sem moral napeti vse svoje umske sposobnosti, da sem se lačen in žejen ob palčicah in pijačicah smehljaj bradatim vicem superindustrijske elite. Vmes je bilo slišati tudi kaj modrega o umetnosti, toda meni se je zdelo, da poslušam kramarje na pariškem boljšem trgu.

* Kaj je umetnost?

Nekdo je potem v slovesnem govoru končno predstavil vélikega Voznesenskega. In šele takrat je (kljub pozni večerni uri) v sobane in vame nenadoma zasijalo sonce. Razumel sem rimane pesmi Voznesenskega, frankfurtska gospoda pa je ob šabesi proznih prevodov, podobnih časopisnim člankom, začela neustavljivo zehati. Tako neustavljivo, kakor včasih bruha Etna.

Ko se je Voznesenski v rimah spovedal veleindustrijcem, sva mu šla moj predstojnik in jaz čestitat. Kolikor vem, sva njegov jezik razumela samó midva.

On pa je naju pogledal kot dva Sibirjaka, češ: kje pa sta sedela, da sta se naučila govoriti po rusko? Razložila sva mu, da nisva prišla iz kakšnega gulaga, ampak s frankfurtske univerze, s slavistike, kjer profesorji in lektorji poučujejo tudi ruščino, mi pa jo med sabo včasih celó govorimo.

Ko sva se potem z njim še malo pomenila, so začeli Voznesenskega oblegati industrijci kot trdnjavo na šahovnici. Predstojnik in jaz pa sva postala sredi njih navadna kmeta pri šahovski igri: oba so lepó postavili stran kakor dve figuri, ki nimata v igri nobene vloge več. Voznesenskega so kot trdnjavo hitro premaknili: ne vem, kateri kraljici se je moral potem vdati.

Meni pa se je kot kmetu vendarle posrečilo, da sem se na konicah prstov odtihotapil k nekemu drugemu omizju, kjer sem dobil vsaj vlogo konja na šahovnici. Toda: ojoj! Zavzdihnil sem, ko sem lačen zagledal kup dobrot, toda omizje je moralo delati lé tisto, kar je želela neka starejša dama. Ta je sicer meni na začetku dovolila kaj prigrizniti, vendar se je takoj nato začelo predavanje o umetnosti. Dama me je potrepljala po rami in nemudoma zahtevala odgovor na vprašanje, ki se vleče že najmanj od Homerja dalje:

– Was ist Kunst?

(Jojmene!)

Bilo mi je, kakor da dere čezme umazana in strupena reka Main, jaz pa sem sredi te deroče reke neznansko žejen. Toda reka Main je drla dalje:

– Was ist Kunst?

Jezik, ki me je to spraševal, se mi je zdel podoben jahalnemu biču, vendar sem ga potrpežljivo prenašal, čeprav so z vseh strani udarci kar deževali:

– Ja, was ist Kunst?

Šefica literarnojahalnega kluba je bila namreč (skupaj s svojimi pajdaši) strastna privrženka šturmunddrangovstva, pa je vse odgovore zahtevala v pravilnem hohodju. Odgovarjal sem kar se dá pravilno in svečano, toda ker sem želel biti takrat in želim ostati dalje Slovenec, bom poskusil ta pogovor prevesti v materinščino.

Šefica:

– Vi ste, slišim, tudi pesnik, ne? Gospod profesor je to glasno izjavil, pa ne dvomim, da veste vse o umetnosti. Vi poznate vendar odgovore iz lastne prakse! Tukaj, okrog mize, sedi sama umetniška smetana, razumete? Želimo, da nam čimbolj obširno in znanstveno predstavite svoje poglede na umetnost. Prosim, začnite.

– Da. Samó da si predavanja na to témo nisem napisal. Takole na pamet pa ne poznam vseh svetovnih enciklopedij, kjer so v raznih jezikih gesla kot Ars, Art, Arte, Iskusstvo, Kunst, Les beaux arts, Sztuka, Umjetnost in še cela vrsta oznak za umetniško početje.

– Kako ste pametni!

– Ne, ampak lačen, ker prej nisem večerjal.
 – Malenkost. Dajte, razložite nam vse te učenosti. Imajo tudi Turki besedo za umetnost?

– Da, Tschewaptschitschi. Iz nje znajo Turki narediti tako umetniško delo, da so kakšna slavna tihožitja pravi kič v primerjavi s to jedjo.

– Se umetnost tudi jé?

– Po svoje že. Samó da je treba imeti za to razvit nos in apetit.

Vendar se sveder ni ustavil: v meni naj bi izvrtal bistri vrelec, iz katerega bi priteklo kristalno predavanje o umetnosti. Sveder je brnel dalje kot v kamnolomu, jaz pa sem postal skoraj gluhomem. Tudi besede sendvič nisem znal več izreči. Nato sem na vse kriplje napeňjal živce, da bi jih spremenil v brneče strune in odpel najmanj enourno predavanje o umetnosti, pa sta me pogum in razum zapustila. Zato sem dami šepetaje svetoval:

– Gnädige Frau, kupite si čimveč papirja in pišite. Nakupite si veliko platna, čopičev in barv, pa slikajte. Če nimate dovolj sredstev, vam denar posodim jaz, pa si plačajte še profesorja za glasbo, kupite klavir in udarjajte po njem 24 ur na dan. Boste videli: postali boste slavni kot kakšen Goethe, Picasso ali Chopin. Razumete, gnädige Frau? Svetovno slavni!

Ker se mi je nenadoma zvrtilo v glavi in stemnilo pred očmi, sem se omotičen globoko priklonil in kot mesečnik odtaval dalje po sobanah, da se nadiham vsaj zraka, podobnega tistemu v jeseniškem železniškem predoru. Zrak po sobanah je bil namreč res takšen. Dim kubanskih cigar se je zgostil v saje, kakršne puhajo tudi lokomotive. Vendar sem bil srečen. Srečen kakor doma v Semiču, kadar smo čakali na dimnikarja, da je prišel pometat saje in da hiša ni pogorela.

Toda nenadoma je zavel veter in saj ni bilo več. Znašel sem se pri nekem bleščečem omizju, čistem kot kristal. Vljudno sem se priklonil in poprosil dame in gospode, če smem prisesti. Prikimali so. Toda tudi tam so kot v tkalnici in pletilnici pletli štrane o umetnosti, torej o stvareh, o kakršnih so se pogovarjali že praljudje v votlinah. Iz debate so hoteli veleindustriji narediti neko bistro jezerce, podobno tistemu v poljskih Tatrah: pravijo mu Morsko oko. Ali pa omrežje raznih Bistric, ki jih je brez števila od Vladivostoka do Salzburga.

Tako sem moral tudi jaz svojo zaspanost spet obesiti na klin, kajti šef omizja je bila neka vsevedna dama, ki je neutrudno spraševala svoje ostarele učence, kaj je umetnost.

Vendar je zdaj (o, sreča!) sedela zraven mene neka mlajša dama, črnolasa in svetloгледа, ki je očitno ni preveč zanimal ta pradavni problem. Bržkone je premišljevala o bolj sodobnih rečeh, kajti kolikor sem opazil, jo je zanimala tudi moja konfekcija. Tu pa tam je poškilila na levo in desno stran, jaz pa sem medtem smrtno resno poslušal učeno predavanje in spraševanje, med katerim je starejša dama dala tudi kakšen cvek. Oči mlajše dame so me sicer vmes ožigale kakor plamen iz metalca ognja posušeno grmičevje, tod začuda: grmičevje ni hotelo goreti!

A mlajša dama je bila prefrigana kot najboljši razprševalec ognja na fronti: noge je prekrizala tako, da ji je krilo zlezlo v popartistične višave in so njene noge zatulile kot srnjaki! V kakšni sekundici sem med tem jelenjim rukanjem zamežikal tudi jaz, vendar sem se pri priči spet zbal švigajočega ognja kot vešča grmade. Bal sem se tudi, da osepim: damine noge so se namreč svetile kakor polarno sonce in moj strah pred slepoto je bil močnejši kakor črnolasa past za jelene in srnjake.

Toda tej pásti je bilo globoko vseeno, kaj trenutno poučuje starejša predavateljica. Ta je – kolikor sem mogel slediti njenim besedam – ravnokar znanstveno raziskovala in razlagala, kako se razvija pesnikovanje, imenovano vizualno. Traktat o tem je predavateljica odpredavala sila širokosrčno. In od te širokosrčnosti je meni spet prišlo slabó. Po prvo pomoč sem se zatekel k črnolasi dami in ji v stiski šepnil:

– Veste, gospa, meni ni več do umetnosti. Bi šli z mano malo v bližnji Künstlerkeller (v umetniško klet) na kozarec vode?

Postal sem namreč strašno žejen.

– Kako? Na kozarec vode?

– Da, čiste, ne pa osladkane.

– Saj jo lahko dobite tu. Počakajte, bom naročila.

Vendar se je po trenutku premislila:

– Grem. Tam si bom ogledala še kakšno drugačno umetnost.

– Potem drži?

– Drži! Samó da imam plašč v garderobi. Ojej, pa še denarnico in ključe od mercedesa! Moment, prosim.

Ko sva prišla v bližnjo pivnico, se je v njej spet trlo raznih umetnikov, od Hamletov do požiralcev ognja. Vendar je bila črnolasa srna tam znana in se je med vljudnimi pokloni z mano vred le pririnila k šanku. Še zmeraj sem bil strašno žejen in preplašen od umetnosti, zato sem jo pobaral:

– Spijeva najprej malo čiste vode??

– Ne, konjak!

Natakarju sem naročil:

– Dva deci vode in dva konjaka.

Dama je dodala:

– Pa še kavo, plačam jaz!

Pogledal sem se, kakšen sem trenutno v svoji konfekciji, zato sem hotel samega sebe spraviti duševno malo na noge. Okorajžil sem se in dejal:

– Ne, jaz bom plačal.

Skorajda bi prišlo do prepira, kajti srna se je poskočno dvignila:

– Ne, jaz!

Kolikor sem mogel kmalu ugotoviti, je imela denarja ko pečká. To mi je dala rahlo doumeti, ko je spet zablistala vame kot sto strel nad karavano, ki je pravkar prišla v oazo z vodo in palmami.

Natakar je prinesel vodo in jaz sem prišel malo k sebi. Zdelo se mi je, da sedim pod palmo in sanjam o leteči preprogi.

Potem so se iz konjaka in kave sami od sebe rojevali novi konjaki in nove kave, kakor se iz jajčec muh valijo v poletnih dnevih nove muhe. Vendar sem bil jaz še vedno žejen vode. Vode! Tako je neutrudno zavijalo v meni. Kajti ob umetnikih in srninih bliskih je postalo tako vroče, kot je menda v osrčju zemlje, kjer so umetniki domá. In v tej vročini se je v moji glavi porodila tako beduinska misel, da sem pri priči pordečel, ko sem jo zaupal črnolasi dami:

– Se smeva tikati?

– Seveda!

– Lójze. Boš znala to izgovoriti?

– Mogoče se mi bo jezik malo lomil, vendar bom poskusila. Jaz pa sem Klara. Naenkrat je pri Klari postalo vse spet klar (jasno) kot v goethejanskem hoh-

dojču, kajti že njen stisk roke mi je povedal, da jo preklemano malo zanima, kaj je umetnost. Najprej mi je zaupala, da ima dva otroka, potem, da ga mož lomi kot kakšen neukrotljivi Don Juan, nazadnje pa še, da ima mož denarja za cele vreče, ker da je nekakšen šef v tovarni strupov pri neki znani bližnji firmi. Ta firma je med drugo svetovno vojno (med drugim) izdelovala tudi na tone strupov za plinske celice v Auschwitzu in v podobnih prevzgjališčih. Podobne strupe (za izvoz) je delala ta tovarna tudi zdaj, samó da je bila to vojna skrivnost: ampak nosovi znajo vohati in izvohajo vse!

Klara se je – ko sem ji omenil tovarno strupov – na vse to požvižgala, kajti zaupala mi je še, da ji daje mož veliko denarja, samó da se je reši, češ: uživaj v umetnosti! Umetnost je pač umetnost, pa basta! Vprašal sem jo:

- Tudi izdelovanje strupov
- Tudi. On naj ga lomi na svojo dušo, meni pa naj dá denar.

Pojasnil sem ji:

– Veš, jaz nimam tovarne za strupe, pa tudi mercedesa ne. Vozim se s tramvaji in delam, kar pač delam. Se ti ne zdi malo čudno, da sedim v tej konfekciji skupaj z damo tako bogatega soproga?

– Ne. Zanima pa me, kaj delaš?

– Nekaj, kar je kolikor toliko podobno neizdelovanju strupov. Poučujem.

– Res? Kaj zanimivega

– Saj me ne boš razumela, četudi bi ti to razlagal ure in ure dolgo. Zdaj za to sploh nisem sposoben, ker sem zaspan.

– Pa si zraven vsaj srečen? Jaz s svojim dolgčasom nisem.

– Srečen? Kakor se vzame. To je odvisno tudi od vremena. Kaj praviš: bo jutri spet meglà v Frankfurtu? Meglè nimam posebno rad. Posebej ne, če jo delajo kakšni umetniki, proizvajalci strupov in študentje, ki poflacajo z raznobarnimi napisi in plakati univerzitetna poslopja.

– Torej si tam – in predavaš? Pa ne, da spet kaj o umetnosti?

– Včasih tudi. Samó da o neki čudni in zate daljni umetnosti. O tem, kaj in kako so pisali neki moji rojaki.

Ojoj!

Videl sem: med naju se je spustila meglà, gosta kakor železobetonski jez. Umetnost! Tista nesrečna meglà, ki sva je imela oba po tem večeru polna pljuča in polni glavi, saj so dodali svoje še konjaki in kave.

Ko so ob treh zjutraj metali ven razne namišljene Danteje, Ofelije, Rembrandte in druge visokoletečneže, sva odletela na svež zrak tudi Klara in jaz. Seveda je ona pozabila plačati, zato sem v naglici poravnal račun jaz: vse Ofelije so se že razšminkale in predstave je bilo za natakraje brez pardona konec!

Klara je komaj še dihnila:

– Kam naj te peljem?

– Spat. Ulica ta in ta. Jutri – ne, kar danes, imam že navsezgodaj predavanje.

– Pa ne, da boš spet predaval o umetnosti?

– Mislím, da ne. Raje o nekem jeziku.

– In kakšen je ta jezik?

– Rahlo podoben nemškemu, toda nevaren! Ob njem bi se tvojemu soprogu polomil tovarniški dimnik. Nemški jezik je fizično manj nevaren: bolj je namreč podoben labirintu, iz labirinta pa te kakšen spreten vodič lè pripelje na beli dan.

– Aha!

Ta vzdih črnolase srne je bil napol filološki, napol pa akrobatski. Kajti njen mercedes se je po tem vzdihu pognal kot raketa po praznem frankfurtskem labirintu, pristal pa na letališču pred hišo, kjer sem stanoval.

Sledil je še enominutni klepet, med katerim sem imel privide o dami, ki razlaga, was ist Kunst. Zato je bilo tudi slovo v tem stilu: na levo lice sem dobil za spomin s krvavo šminko naslikano neko skrivenčeno podobo. Ne vem: je bil pozni Goya ali zgodnji Picasso?

Res ne vem, kajti tisto umetnost sem z desnim rokavom obleke za 29 mark uničil takoj, ko je Klarina raketa odrčala po novo vrečo denarja. Jaz pa sem šel spat – in zasmrčal kot medved.

Zjutraj sem opazil, da so ošpice, ki sem jih dobil prejšnji večer od vprašanja, kaj je umetnost, nenadoma izginile. Zunaj je namreč zasijalo sonce in tudi jaz sem ga bil poln. Podoben sem bil trobentici, ki poje svojo neslišno pesem od veselja, da je konec zime (bêri: debate o tem, was ist Kunst!).

V marcu 1993

POLITIKI ALI PESNIKI

Želim, da se tisti, ki bodo to brali, ne bi ustrašili že ob naslovu, kajti najprej sem se ga ustrašil sam. Kako naj gredó skupaj politiki in pesniki? Bralci bodo – sem se spomnil – morda pričakovali veliko več, kakor jim bom mogel tu povedati, kajti odmeril sem si prostor le za kratek esej, ne pa za knjigo na gornjo témo. Tako ne želim pripovedovati o pesnikih na splošno, na primer o tistih, ki so v raznih državljanskih vojnah dali življenja na tej ali oni strani (Balantič, Lorca), o dvornih pesnikih ali o pesnikih z »zlato verigo« (Goethe), o tistih, ki so sedeli po ječah (Hikmet), o pesnikih, kakršen je bil Villon, o raznih piscih, ki so bili člani ali simpatizerji fašističnih in nacističnih organizacij (Pirandello, Hamsun ali Pound), o poetih, ki so se dali tudi kdaj podkupiti (vsaka oblast namreč vé, da občutljivce najlaže spravi na kolena), dalje o takšnih, ki so bili pogumni vojaki (Poljaka Baczyński in Różewicz), o pesnikih, ki so na oblasti, o raznih poetih v izgnanstvu (Ovid), pa o tistih, ki niso imeli ravno preveč srečnega življenja (Prešeren, Mickiewicz, Puškin) ipd.

Tu želim pisati samó o dveh Kubancih, ki sta bila nekoč sicer prijatelja, o politiku Batistu in o pesniku Guillénu, pa sta se v zrelih letih razšla. Zakaj, o tem govorita njuni biografiji, ki ju želim tudi primerjati.

Oba sta, kolikor sem prebral v njunih življenjepisih, odraščala v krščanskem okolju, pozneje pa ju je čas razdvajal, kolikor bolj so se razdvajala pota, po katerih sta hodila. Dokončno ju je ločilo kubansko gverilsko gibanje in vladavina Fidela Castra.

Na to, da bi pisal o nazorskih zamotavanjih med njima, sem pomislil že leta 1980, ko sem bil na Kubi. Društvo slovenskih pisateljev je dobilo vabilo, naj pošlje enega od svojih članov za dva tedna tja, nekdo iz njihovega Združenja umetnikov (takrat tam še niso imeli posameznih umetniških društev) pa naj bi prišel k nam. Kdo je bil potem v Sloveniji, ne vem, ker sem delal v Zadru na Filozofski fakulteti. Vabilo za Kubo je DSP dalo meni: prej sem se še malo učil španščino, da bi se mogel s pomočjo italijanščine s Kubanci sporazumevati.

Kubanci so me vljudno sprejeli, mi razkazali Havano in okolico, podeželje, nasade sladkornega trsa, zastarelo in skromno predelovalno industrijo za pridobivanje sladkorja, potem pa so me peljali še v svoje drugo največje mesto, v Santiago de Cuba in v okolico. Včasih sem bil tudi prost, pa sem sam hodil po Havani in drugod, tudi v razne katoliške cerkve. Reči moram, da sem takrat videl v njih več ljudi kakor pri nas: kolikor večji je pritisk, toliko bolj iščejo ljudje izhod iz njega.

Predvsem pa je bilo zame zanimivo to, da sem srečaval razne njihove umetnike in v Havani sem srečal tudi Nicolasa Guilléna, o katerem so mi pravili, da je njihov takratni najpomembnejši pesnik. Dal mi je knjigo svojih izbranih pesmi, jaz pa sem predložil nekemu založniku, da bi prevedel izbor Guillénovih pesmi. Založnik je to sprejel in mi naročil, naj delam. Delo mi je steklo, samó nekaj je bilo potem narobe: komunizem je počasi prihajal ob veljavo, meni pa je potem, ko sem tipkopolis že oddal, založnik sporočil, da pesniki iz komunističnih dežel niso več »zanimivi«, čeprav sem se izogibal pesmim, pisanim v duhu sočrealizma. Šel sem po tipkopolis in se vrnil domov pobit, saj je šel moj trud v zrak. Vendar imam še danes v ustih grenak priokus, če pomislim, da si dovolijo založniki vleči za nos avtorja in prevajalca, ne da bi bili pomislili na to, kaj so naročili in podpisali. Takrat sem imel tudi občutek, da bi bili nekateri založniki pripravljeni zavrniti prevode samega Puškina, ker je bil pač Rus in zanje torej »boljševik«.

Toda Guilléna še zmeraj prevajajo v razne jezike in je prišel celó v enciklopedije. Vendar preidimo k témi, ki je v naslovu.

Življenje politika, ki je bil rojen na Kubi leta 1901, torej eno leto prej kakor Guillén, pisal pa se je Fulgencio Batista, je bilo – v kratkih obrisih – takšno: od leta 1940 do leta 1944 je bil predsednik Kube. Še prej pa je bil od leta 1933 do leta 1939 poveljnik vrhovnega štaba kubanske armade, torej vojak, kar navadno pomeni, da ima tudi kot politik trdo roko. Leta 1952 je Batista spet postal kubanski državni predsednik, pod pritiskom Castrovih privrženecv pa je moral kmalu zapustiti vse svoje položaje.

V to življenjsko obdobje bi mogli razvrstiti tudi skoraj vsa najboljša dela pesnika Guilléna, saj je bil takrat najbolj ustvarjalen.

Takrat je bila na Kubi velika revščina, zato je Guillén pisal pesmi o siromaštvu, bogati Batista pa je vladal. Ko je Batista postal visok častnik v armadi, je mulat Guillén mislil predvsem na zatirane temnopolte Kubance: postal je pesnik socialnega protesta, naperjenega proti razkošno živeči armadi. Med drugimi pesmimi je takrat napisal pesem o težavnem sekanju sladkornega trsa, kar je bilo nekaj povsem drugega, kakor dajati povelja. Odlomek iz te pesmi se glasi: »Visoki sladkorni trsi trepečejo / v strahu pred sekači. / Sonce žge in zrak je težak. / Kriki valptov / so trdi kakor biči. / Iz temne gmote revežev, ki delajo, / se dviga neki glas, ki poje, / brsti neki glas, ki poje, / se dviga neki glas, poln jeze, / neki glas šviga kvišku. / Sekajmo glave kakor trstike, / sekaj, sekaj, sekaj! / Sežgimo trstike, / naj se dvigne dim nad same oblake, / ko pride čas! / Tu je moj krošelj s svojim rezilom, / tu je moja roka s svojim krošljem.«

Preberimo iz tega Guillénovega obdobja še pesem z naslovom Predlogi, kako pojasniti Anino smrt: »Ana je umrla od strela v trebuh, / Ana je umrla od strela v njeno podobo, / Ana je umrla od dveh in dveh, to so štirje, / Ana ni umrla od ene same roke. / Ana je umrla od jetike in gobavosti, / Ana je umrla od zastrupitve. / Ana je umrla od kobilic v sebi, / Ana je umrla od žvepla in arzenika. / Ana je umrla od bolečine, ki ni bila romantična. / Ana je umrla od sifilisa.«

Pesem res ni romantična, vendar se je treba tudi ob takšnih pesmih zavedati, da Guillén ni bil privrženec filozofije nič. To je videti tudi iz več njegovih drugih

pesmi, na kar je vplivala že vzgoja v njegovi mladosti: v rojstnem mestecu Camanguéy je hodil namreč v bližnjo katoliško šolo. Ena od njegovih zgodnjih pesmi je posvečena Jezusu Kristusu in v njej Guillén pravi: »Rožo ljubezni in rožo tolažbe, / ki cveti v Tvojih rokah, / sem skrbno skrtil v pajčolan. / Bila je žarek v smrtni muki, / žarek luči nad ljudmi. / Ko sem videl ta dobri in sveti cvet, / v noči trpljenja in bolečine. / so se posušile solze in razpršili dvomi. / Na koncu sem našel vse grehe svetá / v Judeževem srcu.«

Batistovo stremuštvo se je počasi spreminjalo v strast po oblasti in diktatorstvu, končalo pa s hudim razočaranjem. Vendar preberimo prej, preden preidemo k razhajanju med Batistom in Guillénom, vsaj tri pesmi iz Guillénove mladosti. Prva ima naslov Deklè in v njej pravi pesnik: »Mrtév od muk in zaspanosti / se vrača domov vojak. / Rana skeli in mrko je njegovo čelo. / Kako daleč je še obzorje! / Še dalje je deklè / z napol odpetimi prsmi. / Vojak, bodi buden, / ne streljaj in ne tēpi se! / Tvoje deklè je še zelo daleč.«

Pa še ena, ki ima naslov Mrzlo jutro: »Na mrzlo jutro mislim, ko prihajam k tebi, / tja, kjer se začenjajo Havanska polja, / v tvoje svetlo predmestje. / Prišel sem s steklenico ruma / in z zbirko svojih pesmi v nemščini. / Ne zameri, a tisti dan, ko sem prišel, / si se mi zdela osamljeno deklè, / podobno mokremu vrabčku. / Kako rad bi te vprašal: / kje je tvoje gnezdo? Kje so tvoji starši? / Vendar mi beseda ni šla iz ust. / Iz nekega prepada, iz tvoje obleke / sem slišal oglušujoče krike: / to so bile prsi, / podobne dvema zajčkoma, ki sta padla v vodnjak.«

Toda mladi Guillén si s svojimi pesmimi ni želel pridobiti slave, ampak to, da bi bilo njegovo delo podobno vsaj škrjancu, ki ne more leteti visoko, zna pa peti, kakor beremo v pesmi Vijolica: »Nočem slave. / Slava je zavist, muhavost, zvižača in nemir. / Zgodovini želim dati / samó svoj spomin. / Ljubši so mi opilki kakor ploskanje. / Tako imam svoj mir. / Nočem, da bi mi svet okronal čelo. / Želim biti studenec, / ne želim biti morje. / Ne želim biti kondor, ki se vzpenja v nebo. / Škrjanec ne more leteti do neba, / zna pa peti.«

Ko je postal Batista načelnik kubanske vojske, si je močno prizadeval, da bi vojaki in civilisti podprli predsednika države, nekega Batistovega prijatelja. Posrečilo se je – in ta je dosegel, da so se ZDA vsaj na papirju odrekle vmešavanjem v kubansko politično in gospodarsko življenje, po drugi strani pa, da je vojaščina, ki je bila Batistu od sile pri srcu, pridobila svoj »vojaški blagor«, med ljudmi pa tudi ugled. Toda kako naj bi to pripomoglo k blaginji obubožane Kube? Vse skupaj je takrat, v tridesetih letih našega stoletja, dobivalo vonj po neki različici evropskega enoumja. Batista je po evropskem zgledu nadzoroval celó vlado, izkoriščanje kubanskega sladkornega trsa pa ne. Guillén je napisal o tem pesem z naslovom Vročina: »Vročina je razklala noč. / Noč se ožgana prevrača / po reki. / Kakšen krik, / kakšen sveži krik v vodah, / krik, ožgan / od noči! / Rdeča barva za črnice. / Boben! / Peč za bleščeča telesa. / Boben! / Vročina z ognjenimi jeziki / nad nagimi hrbtenicami. / Boben! / Zvezdni dež / lije na bistre glave. / Boben! / Visoka zvezdna luč. / Boben! / Zvezda severnica se ziblje. / Boben! / Ogenj na palubi! Ogenj na palubi! / Boben!«

Ta pesem slikovito ponazarja ritem sekačev sladkornega trsa in ritem kubanskega ljudskega plesa, obenem pa tudi že odločilen Guillénov nazorski odmik od Batista k levičarskemu pesništvu, ki naj bi pripomoglo belcem in črncem v njihovem boju za vsakdanji kruh in za pravice, ki jih dotlej niso imeli. Guillén je v tistem času širil tako imenovano »socialno mulatsko pesništvo« za ljudi v Latinski Ameriki, skratka, za vse belce, črnice in mulate, da bi se med seboj sporazumevali v neprepirljivi španščini, kajti jezikov svojih plemen v Afriki niso več razumeli.

Če premislimo, da je bila na eni strani v drugi polovici tridesetih let v Španiji

državljska vojna in da je Guillén leta 1937 odšel tja na kongres za obrambo kulture, na drugi strani pa se je očitno bližal velik svetovni potres, pa še na to, da je bila Batistova roka vse močnejša in da je s pomočjo simpatizerjev prišel na mesto predsednika države, bomo bolje razumeli, kako so se vse bolj vidno trgale vezi med nekdanjimi somišljeniki, če že ne prijatelji. Lahkó bi rekli, da so drug drugega z besedo (in z orodjem za mučenje) bičali, kot pravi Guillén v pesmi z naslovom Znoj in bič: »Bič, / znoj in bič. / Sonce se je zgodaj zbudilo / in srečalo bosjaka, / ki je nag prihajal po polju. / Bič, / znoj in bič. / Veter je šel mimo in tulil: / kako črno je cvetje! / Kri mu je rekla: pojdiva! / Tresóče se trsje / mu je napravilo prostor. / Bič, / Znoj in bič, / namočen v kri gospodarja.«

Toda kakor se vse izteče, tako je minila tudi oblast in slava državnega poglavarja Batista, ki je sicer poskušal Kubo nekako socialno in gospodarsko reformirati, vendar mu potem državljani niso več zaupali. Batista je pogorel, a s političnega odra še ni odšel. Leta 1952 je ustanovil številčno močno stranko Partido de acción unitaria (Stranka združene akcije) in je postal nekakšen kubanski Mussolini. Guillén pa se je vse bolj približeval komunizmu v svojih songih za vojake in turiste. V njih je bil proti vojni in proti nasilju, na primer: »Policija z mehkim korakom./ podobnim korakom po preprogi/ in z očesom mačka/ se plazi po senci./ Maček bedi./ Mimo gre neka senca./ Korak policije/ se vgreza v preprogo./ Policija!/ Dvigni preprogo!/ Umôri mačka./ ki se plazi po senci!«

Toda pesniki ne spreminjajo svetá in tudi na državne poglavarje lè redko vplivajo. Batista je šel dalje: njegovo stranko so podprli oboroženi »demokratski vojaki«. Privržencem te stranke se je posrečilo, da so celó parlament spremenili v nekakšen posvetovalni organ, ki je pomenil bore malo. Zato pa je naraščalo gibanje levičarjev, kajti Stalin je naredil še eno zvijačno potezo na šahovnici. Pretrgal je diplomatske odnose s Kubo. Pa tudi ZDA niso gledale na takratno dogajanje na Kubi s preveliko naklonjenostjo.

Tako so se vse bolj rahljala tla za semena komunizma tudi na Kubi: leta 1959 je to seme prinesel tja Fidel Castro skupaj s svojimi privrženci. Verjetno v dobri veri, da bo rešil obubožani otok. Nekaj časa je v tej državi res naraščala evforija in ljudje so Castru verjeli. Bogataši (tudi Batista) pa niso imeli več nobene moči in so bežali. To smo takrat zvedeli iz medijev, potem pa smo počasi zvedeli še, da drsi vse skupaj navzdol in da se bo vse slej ko prej sesulo.

Ne bi mogli reči, da je Batista, ki je uradno veljal za kristjana, namerno pripravljaval pot enemu najbolj okorelih sistemov v našem stoletju, toda posredno je njegovo politično stremušstvo sililo ljudi k temu, da so se mu odrekli. Tudi Guillén.

Enako nekateri drugi kubanski literati, ki so se odločili za Castrovo kratkotrajno božanje kulturnikov, kar se je v zgodovini večkrat dogajalo. Kulturnike so nagrajevali s funkcijami, z denarjem in z »lovorovimi venci«, medtem ko so se nekateri poskrili v svoja skrivališča. Toda režim je brskal za njimi in več se jih je tudi vdalo.

Guillén se je – žal – pridružil skupini »dvornih pesnikov«, najbrž ne toliko zaradi slave, ampak zavoljo svojih bridkih izkušenj v življenju. Bil je namreč bistroiden opazovalec vsega, kar se je dogajalo po svetu do dneva, ko je uvidel, da tudi komunizem počasi »gnije«, kakor so malo prej rekli za kapitalizem. Takole pravi v neki pesmi o prihodnosti: »Morda pridejo drugi ljudje./ beli ali črni, končno je vseeno./ bolj mogočni in bolj odločni./ ki se bodo v zrak in nad morje/ nôro dvignili s svojimi letali/ in naložili nanje našo resnico./ Takrat bom rad videl še Amerikance./ ki nas zdaj ponižujejo s svojo oblastjo./ Kaj morejo pred njo moderni Inki, novi Azteki?/ Kakor stari Indijanci bodo spet delali/ v rudnikih za novega Španca.«

Guillén se je v vsem svojem delu še posebej zanimal in zavzemal za temnopolte ljudi, ki so tudi po odpravi suženjstva ostali v bistvu sužnji: pesnik jih je videl kot velikansko množico obubožanih. Tu pa se je Batistu zataknilo, ker je imel vse drugačne brige kakor temnopolteže. Tako je pripomogel Guillénu in drugim, ki so mu s tem, da so se vse bolj militantno zavzemali za kubanske reveže, pokazali hrbet. Za Guilléna in za njegove somišljenike črnski problem sploh ni bil samó vprašanje temnopoltnih ljudi, temveč tudi tistih belcev, ki jih zatirajo rasistični veljaki. Batista pa tega – tako se vsaj zdi – ni dojel kot nedeljiv problem avtomatičnega ločevanja na belce in črnce. Guillén je to na svoj način ponazoril v pesmi o reki Mississipi. Pesem je daljša, pa preberimo tale odlomek: »V Severni Ameriki/ ima Roža vetrov./ list, rdeč od krvi./ Mississipi./ ta bratska reka črncev/ teče mimo/ in ima žile v vodi./ Mississipi teče mimo./ Globoke prsi reke dihajo/ v ritmu barbarskih kitar./ Mississipi joče./ ko teče mimo./ Gleda drevesa./ kjer visijo zreli kriki./ Da, to je Mississipi, ki teče mimo./ zraven pa gleda drugi Mississipi, ki teče mimo./ Gleda ogenj, ko teče mimo./ Gleda od groze vpijoče ljudi./ Gleda nočno grmado/ v njeni kanibalski svetlobi/ in bele može, ki plešejo./ Črni človek pa gori/ v krvi gospodarja.«

Tako so se razhajale in končno razšle poti dveh mož, Batista in Guilléna. Oba sta bila za svoje delo nedvomno nadarjena in v mladosti enako vzgojena, vendar jima pozneje ta vzgoja ni kaj prida pomagala. Pri obeh je šlo obema za isto stvar: za njun *prav*, ki pa si je nasprotoval. Da tudi Guillénu po Castrovi zmagi ni bilo vseeno in ravno prijetno pri srcu, dokazuje pesem z naslovom *Otožna pesem* in se glasi: »Otožna pesem./ trpljenje pohlevno in bridko./ otožna pesem:/ razsij se!/ Brezčutna Venera:/ ljubi!/ Sneg z gorá./ visoki sijoči sneg./ sneg z gorá./ vžgi se!/ Duša moja, ki umiraš/ od žalosti in tesnobe./ o, moja duša, ki umiraš!«

Na našem svetu se je v tem stoletju dogajalo vse mogoče, in to v neki mrzlični naglici. Prepletali so se sistemi in režimi, obenem pa se je vse razpletalo in se med seboj uničevalo. Združilo se je nešteto pogledov in mnenj, vse to pa je zahtevalo žrtve in duhovno pohabljenost mnogih ljudi. Predvsem med drugo svetovno vojno in po njej. Potem je spet prihajalo do novih vojn, množili so se boji za sedeže in za denar, naraščalo pa je tudi vse večje obubožanje. Na eni strani so ljudje umirali od lakote, na drugi pa so se bogatili in omamljali z najhujšim mamilom: biti na oblasti!

Guillén je prisegal na pozitivne strani socializma – ali bolje povedano: na odpravo socialnih krivic, Batista pa je vse to predvideval drugače. Recimo: želel je reševati probleme od zgoraj navzdol, ne pa narobe. Toda če previsoko letaš, padeš bolj nizko: to vemo. Oba moža, ki sta tu skicirana, sta podobna še marsikomu v naših časih. Ponekod se celó združujejo potomci Batista in Guilléna v eno osebo. Takšni ljudje želijo na hitro rešiti vse, toda to se ne dá, pa čeprav so ukazi in zakoni še tako dobri.

Lep je izrek, ki svari povzpetneže in reševalce raznih vprašanj: ne hvali dneva pred večerom! Ko sta bila Batista in Guillén v najlepših letih, se jima je v njunem poldnevu zdelo vse rožnato, pa naj bi tako ostalo tudi, ko se bo bližala noč. Toda Batista si je moral takrat lizati rane, enako Guillén. Oba sistema, ki sta ju imela pred očmi Batista in Guillén, zahajata kakor večerno sonce.

In zdi se, da je znova vse tako, kakor je napisal Guillén v svoji pesmi z naslovom *Epitaf za Lucijo*: »Umrta je v tišini in po provincijsko./ Oči je imela polne mrzlega mirù./ lenega dežja in njegove melodije./ Njen glas je bil obrušen kristal./ oznanjal je sijaj, ki je bil v njej./ Ime ji je bilo Lucija, klicali so jo Lucija./ Toda lè v tem skromnem marmoru/ je ohranjen/ ves njen življenjepis.«